

GYVIEJI ARCHYVAI

Varėnos kraštas atkurtos Lietuvos valstybės 100-mečio kontekste

Atkurtos valstybės šimtmečio proga Varėnos viešojoje bibliotekoje įvyko istorinė konferencija „Varėnos kraštas atkurtos Lietuvos valstybės 100-mečio kontekste“

Pastarasis šimtmetis Lietuvos valstybei buvo išskirtinis: ne kartą teko kovoti dėl nepriklausomos valstybės, ginti savo kraštą ir žmones, išsaugoti papročius, kalbą ir tradicijas. Įvykiai Varėnos krašto žemėje, vietinių žmonių atkaklumas, iniciatyvos ir veiksmai turėjo įtakos ne tik krašto, bet ir visos valstybės raidai. Apie tai pasakojo konferencijos dalyviai. Pranešimus skaitė žymūs krašto visuomenės veikėjai, istorikai, žurnalistai, knygų apie Varėnos kraštą autoriai.

Pirmąjį pranešimą „Varėnos kraštas Lietuvos valstybės atgimimo rytmečiu“ skaitė žurnalistas, kraštotyrininkas Vytautas Česnulis. Jis kalbėjo apie Pirmojo pasaulinio karo metus, kai vokiečių kariai iš krašto išvarė rusus, o žmonėms teko kęsti karo sunkumus, okupantų priespaudą. Tuo metu nedaugelis galvojo apie kitas galimybes. „Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–23 d. susirinko Lietuvių konferencija. Iš dabartinio mūsų rajono kaip Trakų apskrities atstovai konferencijoje dalyvavo 5 žmonės: Merkinės klebonas Kazys Ribikauskas, Varėnos valsčiaus Jakėnų ūkininkas Antanas Mātukevičius, ūkininkas iš Čižiūnų Motiejus Galvanauškas, du vyrai iš Dargužių – ūkininkas Feliksas Jankauskas ir girininkas Stasys Špokas. Dar galima paminėti iš Marcinkonių kilusį, bet Vilniui atstovavusį kunigą Vladą Jezukevičių. Konferencija išrinko Lietuvos Tarybą, kuri 1918 m. vasario 16-ąją paskelbė Lietuvos Nepriklausomybės aktą“, – pasakojo Vytautas Česnulis. Paskelbus Nepriklausomybę mūsų krašte dar ilgai buvo neramu. Pasitraukus vokiečiams, vyko įnirtingos kovos su lenkais ir bolševikais. Nemažai kraujo išlieta dėl ribų nustatymo, atkaklios kovos vyko 1919–1923

metais. Pranešėjas priminė: „Neutrali juosta padalinta 1923 m. vasario 3 d. Ją kovo 15 d. Paryžiuje patvirtino Ambasadorių konferencija, palikusi Lenkijai jos užgrobtą Vilnių ir Varėną“.

Apie to meto situaciją Perlojoje pasakojo Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas Sigitas Lūžys. Jis apžvelgė pagrindinius įvykius, didesnę dėmesį skirdamas šimtmetį mininčiai Perlojos Respublikai, kuri susikūrė 1918 metų lapkričio 13 dieną. Jos atsiradimui daugiausia įtakos turėjo nenusistovėjusi paribio zona ir ginčai dėl žemių su tuometine Lenkija. Vadinamoji Perlojos Respublika – Perlojos ir dešimties gretimų kaimų savaldė bendruomenė, susiformavusi Lietuvos valstybės atsikūrimo pradžioje ir su pertraukomis gyvavusi 1918–1923 m., – kovos už laisvę, patriotizmo, pilietinės atsakomybės, demokratinės savivaldos bei savitvarkos pavyzdys ir simbolis, kuris pavyzdžiui mums yra ir dabar. Pranešėjas pasakojo ne tik apie įvykius, bet ir sutelkė klausytojų dėmesį į perlojiškių būdą, tvirtą charakterį, užsispyrimą bei savo siekių gynimą, o tai ir turėjo įtakos Respublikos sukūrimui bei gyvavimui. Kaip pasakojo S. Lūžys, perlojiškiai reikalavo, kad iš centrinės valdžios atvyktų atstovai ir pasižiūrėtų, kaip jie tvarkosi. Ir štai po vizito 1920 metais apie Perlojos Respubliką spaudoje pasirodė pagarbiai rašomos pirmos publikacijos. Anot S. Lūžio, Perlojos Respublika buvo sakralizuota ir to meto literatūroje. Ji perteikta romantiškai ir vaizdžiai, kone mitas, aprašytas perlojiškių vieningumas ir drąsa.

Merkinę šimtmečio kontekste pristatė fotografas, Dzūkijos nacionalinio parko visuomenės informavimo spe-

cialistas Algimantas Černiauskas. Jis išsamiai perteikė Merkinės istoriją, iliustruodamas svarbiausius šimtmečio pokyčius miestelyje. Pasak pranešėjo, miestelis suklestėjo apimtus kovoms ir apgynus Nepriklausomybę. „Merkinė vystėsi kaip valsčiaus centras. Čia 1930 m. gyveno 1 700 gyventojų, vyko garsieji Simajudo turgūs, pirmoji Senovės diena Lietuvoje, iš jos išaugo amatų dienos. Per parą šešiose kepyklose buvo iškepama 1 740 kg duonos, kursavo trys autobusai, veikė saldainių fabrikas, Aleksandras Čyras pastatė raudonų plytų mūrinę vaistinę. Merkinėje buvo įsikūręs bene vienintelis žydų štetlas Dainavos krašte“, – sakė pranešėjas. Sovietiniais metais miestelio vaizdas iš esmės pakeičiamas. Merkinė tampa pilku silikatinių plytų pasauliu su galutinai sudarkytu istorinio miesto vaizdu. Atgavus Nepriklausomybę, kultūrinis gyvenimas atgimsta. 1994 m. Merkinėje atidengiamas paminklas V. Krėvei, auga Merkinės kryžių kalnelis – didžiausias memorialas Lietuvoje, rūpinamasi kultūrinio ir istorinio įamžinimu.

Varėnos viešosios bibliotekos bibliografinė Elena Glavickienė ir Laimutė Cibulskienė peržvelgė ir pristatė Varėnos rajono gyvenimo atspindžius periodiniuose leidiniuose „Jaunimo draugas“ ir „Vilniaus rytojus“ (1926–1936 m.). Juose kartkartėmis buvo spausdinamos žinutės iš Varėnos krašto. Iš jų mes sužinojome, kokios vyko šventės, svarbiausi įvykiai, kaip gyveno ano meto dzūkai. Elena Glavickienė pateikė pavyzdį: „Lenkų okupacijos metais daugelyje Varėnos krašto kaimų buvo įsikūrę šv. Kazimiero draugijos skyriai. „Jaunimo draugas“ ir rašė apie šv. Kazimiero draugijos skyrių įsikūrimą bei

jų veiklą Marcinkonių, Margionių, Kamorūnų, Mergežerio, Kabelių, Barčių, Dargužių kaimuose, Valkininkuose ir daugelyje kitų vietovių“.

Laimutė Cibulskienė apžvelgė leidinyje „Vilniaus rytojus“ išspausdintus straipsnius ir pastebėjo vertingų momentų. Ji pasakojo: „Minint Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, pasidomėjau, kaip Vasario 16-oji buvo minima ir švenčiama lenkų okupuotose Varėnos rajono vietovėse. Šia tema radau žinutes iš Krūminių (1930 m.), Kabelių (1930 m.), Marcinkonių (1930 m.), Pažulolės (1930 m.), Vydenių (1931 m.), Kamorūnų (1931 m.) Valkinykų (1931 m.), Kašėtų (1932 m.), Grybašės (1934 m.), Dubičių (1934 m.), Mardasavo (1935 m.), Papiškių (1936 m.), Žiūrų (1936 m.). Beveik visose korespondencijose rašoma, kad sodžius pasipuošė lietuviškoms vėliavėms, buvo skaitomos paskaitos, vaidinti vaidinimai, skambėdavo patriotinės dainos, buvo giedamos tautos himnas. Dažnai minėjimus sutrukdavo policija, kuri liepdavo nuimti vėliavas, neleisdavo giedoti himno“.

Apie pokarį, partizaninį judėjimą Varėnos krašte pasakojo rajono meras, istorikas Algis Kašėta. Jis pastebėjo, kad Varėnos krašto žmonės buvo išskirtinai karingi, atkakliai gynė savo žemę. Jau 1944 m. didesni ar mažesni partizanų būriai veikė visuose Dzūkijos apskričių valsčiuose. Pagrindinis motyvas – patriotinis nusiteikimas. Žymiausi partizanų vadai buvo Juozas Vitkus-Kazimieraitis ir, be abejo, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, kurio šimtąsias gimimo metines šiemet minime. Kaip pasakojo A. Kašėta, partizaninis karas mūsų žemėse buvo itin stipriai išplėtotas, o tam įtakos taip pat turėjo palan-

V. Česnulis

kios geografinės sąlygos: kalvos, miškingos teritorijos. Nebuvo nė vieno kaimo, iš kurio nebūtų išėję žmonės į mišką. Eidavo po kelis ar dešimtis, per visą kraštą per 2 000 vyrų ir moterų, iš kurių apie 500 davė partizanų priesaiką. Tai dideli mastai, stiprus pasišventimas. Vyko nemažai atkaklių kovų, žuvo daug partizanų. Kaip pabrėžė rajono meras A. Kašėta, kiekviena pasipriešinimo istorija yra neįkainojama, iš jų daug ko galima pasimokyti, tad jei dar yra neatskleistų istorijų, jas būtina surinkti ir išsaugoti.

Etnografinė, pedagogė, tautodailininkė, etnokultūrinių renginių organizatorė Onutė Drobeliene skaitė pranešimą „Mūs krūmo namai palei girių, ty, kur alma šneka kap šalcinis...“. Ji daug dėmesio skyrė dvasiniam dzūkų gyvenimui, jų ryšium su gamta, namais, darbais, papročiais. Onutė Drobeliene pasakojo: „Vienos šeimoms, „užėjus sovietams“, išstremtos Žemaitijon, prisiminimai: „Nuvejom su dzieduliu laukų apveizdėc, o ty žamelė nor an duonos tēpk, bet kų su juoj daryc – niekas nepasakė... Jau pirmų dzien savo visus padargus palaužėm, o kumelaitė, mūs drabnutė, vos tysė medzinį arklų, kol cik viskas patraiskėj jir sustojo – nē krusc...“ Net mažam, šilinių dzūkų vaikui buvo aišku, kad be miško išgyventi nepavyks. Kitai šeimai tik atvykus į Pakruojos kraštą, vaikas, įsikūręs į medį ir apsidairęs aplink, pareiškė: „Moma, moma, kap mes ca gyvensma, kad gi ca miško nēr...“ Pranešėja pastebėjo, kad atlaikę karų, ligų, nepriteklių, okupacijų naštą vietinių kaimų gyventojai (imamas Marcinkonių pavyzdys) nepalūžo, išsaugojo tradicijas, papročius, tautosaką, dainas,

raudas, amatus, tarmę – tradicinį gyvenimo būdą.

Varėnos politinį gyvenimą 1988–1993 metais pristatė metro pavaduotojas, istorikas Giedrius Samulevičius. Jis rėmėsi savo straipsniais, kuriuose rašė apie Sąjūdžio veiklą, Varėnos politinius įvykius, jų dalyvius. Dar ir šiandien reikšmingai nuskamba šūkis: „Sąjūdis tau negali pažadėti nieko, išskyrus laisvę“. Kaip pastebi G. Samulevičius, Varėna neliko nuošaly nuo visos Lietuvos judėjimo. Čia, sekant Vilniaus pavyzdžiu, buvo sudaryta Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. 1988 m. rugpjūčio 25 d. Varėnoje prie kultūros namų Sąjūdis suorganizavo pirmąjį mitingą. Jo metu suplevė savo trispalvė vėliava. Varėnos Sąjūdis nuveikė nemažai reikšmingų darbų, ypač 1991 m. sutelkdamas žmones sausio įvykiams. Savo pranešime G. Samulevičius dėmesį skyrė demokratiniam procesams šalyje ir Varėnoje: pristatė rinkimus, partijų kūrimąsi. Šalia politinių įvykių apžvelgė, kaip keitėsi žmonių gyvenimas, kaip vystėsi ekonomika, žmonių finansinės galimybės.

Pabaigoje bibliografinė E. Glavickienė ir L. Cibulskienė skaitė pranešimą „Lietuvybės ir Sąjūdžio šėlsmo per Varėną ir Lietuvą genamas. Kovo 11-osios Akto signatarui Juozui Dringeliui atminti“. Jos išsamiai ir įdomiai pristatė Juozo Dringelio gyvenimą, veiklą ir nuopelnus Varėnos kraštui.

Konferenciją vainikavo iniciatyvos pristatymas. Varėnos viešoji biblioteka kviečia išrinkti labiausiai Varėnos kraštui nusipelnusių žmonių šimtuką ir jį pristatyti 2019 metais Vasario 16-osios proga.

Solveiga ŽUKIENĖ

Reginio metu. Pranešėjas – S. Lūžys (kairėje)